

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TARIM KOOPERATİFLERİ VE KÜRESELLEŞMENİN TARIM KOOPERATİFLERİNE ETKİSİ

Nilüfer SERİNKLİ¹, İ.Hakkı İNAN²

ÖZET

Küreselleşme; ülke sınırlarının olmadığı, emeğin, sermayenin, insanların, üretim faktörlerinin, malların ve hizmetlerin sınır tanımadan dolaşmasıdır. Sınırların ortadan kalkması, ulusal ve uluslararası mal ve hizmet piyasalarında rekabeti arttırmıştır. Artan rekabet tüm sektörleri etkilediği gibi kooperatifleri de etkilemiştir. Böylece, birçok ülkedeki kooperatifler küreselleşmenin yarattığı fırsatlardan yararlanmak ve sakıncalarını en aza indirmek amacıyla yatay ve dikey bütünleşme yoluna gitmişlerdir.

Araştırmada Türkiye'deki tarım kooperatifleri incelenmiş ve küreselleşmenin tarım kooperatiflerini etkileyip etkilemediği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Küreselleşme, Türkiye'deki tarım ve tarım dışı kooperatifleri bir taraftan olumlu etkilerken diğer taraftan da olumsuz etkilemiştir. Örneğin; ulaşım, iletişim ve bilgi teknolojisindeki gelişmeler sayesinde, kooperatifler ortaklarına daha kaliteli, daha hızlı ve daha ucuz hizmetler sunmaya başlamışlardır. Ancak, küreselleşme süreci içerisinde tarım kooperatifleri finansman sorunu ve küresel şirketlerin pazar paylarını düşürmesi sorunu ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu sorunları ortadan kaldırmak amacıyla kooperatiflerin uluslararası kooperatifçilik ilkelerini tam olarak uygulamaları ve tarım ve tarım dışı kooperatiflerin finansman ve yönetimine sahip olacağı kooperatifler bankasının kurulması gerekmektedir. Ancak, o zaman ortaklarının korunmasında, iç ve dış pazarlarda pazar payını arttırmada, istihdam sağlamada vb. faaliyetlerde etkili olacaklardır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Tarım Kooperatifleri, Rekabet

Agriculture Cooperatives in the Process of Globalization and The Effect of Globalization on Agriculture Cooperatives

ABSTRACT

Globalization is the spreading of labor, capital, people, production factors, goods and services without limit where there is no boundaries between the countries. The disappearing of borders increased the competition in the national and international goods and service market. The increasing competition affected all the sectors as well as the cooperatives. Consequently, cooperatives in most countries went horizontal and vertical integration in order to take advantages of globalization and to minimise disadvantages.

The study examined the agricultural cooperatives in Turkey and tried to display if the globalization affect the agricultural cooperatives or not.

Globalization affects agricultural cooperatives and non-agriculture cooperatives positively on the other hand negatively. For example; thanks to the technological advancements on transportation, communication and information technology the cooperatives start to perform more qualified ,faster and cheaper services. However, in the process of globalization agricultural cooperatives have faced with the problem of financing and reducing their marketing share by the global companies. In order to eliminate these problems, cooperatives must put into practice the international cooperatives principles perfectly and it is necessary to establish the cooperatives bank which should have the agricultural and non-agricultural cooperatives' finance and management. However, at that time cooperatives will be effective in the protection of shareholders, increasing its market share in domestic and foreign markets, providing employment etc.

Key Words: Globalization, Agricultural Cooperatives, Competition

1. GİRİŞ

2000'li yıllarla birlikte adından sıkça söz edilen küreselleşme kavramı terim olarak yeni olmasına karşılık, tarihsel olarak bakıldığında ilk çağlardan beri tarih sahnesinde varlığını sürdürmektedir. Bu kavram, ilk kez 1960'lı yıllarda kullanılmaya başlanmış ve 1980'li yıllardan sonra dünya üzerinde yayılma hızını arttırmıştır. Özellikle, bilim ve teknolojideki gelişmeler, sınırların ortadan kalkması ile sınır ticareti ve göçlerin artması, sermaye ve yatırım akışının yoğunlaşması ve dünya ekonomisinde çok uluslu şirketlerin artan rolü küreselleşmenin hızla yayılmasına neden olmuştur (Serinikli, 2009).

Küreselleşmeyi anlayabilmek için ülke sınırlarının olmadığı bir dünya düşünmek gerekir. Küreselleşme, ulaşım, iletişim ve bilgi teknolojisindeki gelişmeler sonucunda, toplumlar ve kültürler arasındaki farklılıkların ortadan kalktığı toplumsal bir süreçtir (Eşkinat, 1998). Fakat tümüyle kendiliğinden akan bağımsız bir süreç değildir. Bu süreci bir dereceye kadar belirli devletler, belirli uluslararası kuruluşlar ve ulus ötesi şirketler etkilemekte ve yönlendirmektedir. Küreselleşme bir süreç olarak henüz tüm dünyaya yayılmamıştır. Bazıları bu süreçten yarar görürken bazıları ise zarar görmektedir (Şenatarlar, 2008). Küreselleşmenin yaratmış olduğu fırsatları iyi değerlendirip tehditlere

¹Trakya Üniversitesi, Uzunköprü Meslek Yüksek Okulu, EDİRNE

²Namık Kemal Üniversitesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, TEKİRDAĞ

karşı savunma mekanizmaları geliştirebilen ülkeler, küreselleşmenin avantajlarından yararlanırken, bunu başaramayan ülkeler ise ülkeler sıralamasındaki konumlarını kaybederek geri sıralara düşme riski ile karşı karşıya kalmaktadırlar (Şahin ve Gümüş, 2007).

Dünya ekonomisinin her geçen gün artan oran ve önemde küreselleşen bir yapı kazandığı günümüzde, ülkeler hızlı bir transformasyon sürecine girerken ulusal ve uluslararası şirketler de bu süreç içerisinde varlıklarını koruma ve sürdürme mücadelesi vermektedir. Şirketlerin bir kısmı bu “yeni dönem”de daha küçük parçalara bölünerek dinamik bir güç yapısı oluştururken bir kısmı ise daha çok bütünleşme yoluna gitmektedirler (Kaymakçı, 2007). Aynı şekilde birçok ülkedeki kooperatifler de, küreselleşme sürecine ayak uydurabilmek ve varlıklarını devam ettirebilmek amacıyla birleşme yoluna gitmektedirler. Örneğin; Avrupa Birliği ülkelerindeki kooperatifler küreselleşmenin yarattığı fırsatlardan yararlanmak ve sakıncalarını en aza indirmek amacıyla ulusal ve uluslararası alanlarda birleşme yoluna gitmişlerdir. Oysaki, Türkiye’de ki kooperatiflerde yatay bütünleşme (üst örgütlenme) konusunda olumlu gelişmeler yaşanırken dikey bütünleşme (kooperatif faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve genişletilmesi) konusunda henüz bir gelişme görülmemiştir. Bu durum ulusal ve uluslararası alanlarda Türkiye’de ki kooperatiflerin rekabet şanslarını düşürmektedir (İnan, 2008). Türkiye’de ki kooperatiflerin büyüüp gelişebilmeleri ve küresel şirketlerle rekabet edebilmeleri için kooperatif ve üst birliklerinin yatay ve dikey bütünleşmeye giderek birleşmeleri gerekmektedir.

2. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRK KOOPERATİFÇİLİK HAREKETİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

Türkiye, dünya üzerinde yayılmaya başlayan küreselleşme sürecine, 1980’li yılların başından itibaren Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı (OECD) gibi uluslararası kurumların yaptırımlarıyla uyum sağlamıştır (Kazgan, 2006). Ayrıca, küreselleşme olgusu çerçevesinde dışa açılan Türkiye, bölgeselleşme ve işbirliği hareketleri içerisinde de yer almıştır.

2.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

Küreselleşmenin birinci aşaması olan merkantil kapitalizm Avrupa’da coğrafi keşiflerle yayılırken Osmanlı’da “kapitülasyonlar” ile başlamıştır. Osmanlılar başlangıçta mali, yani transit ticaretten vergi geliri kazanmak ve siyasal, yani küçük ölçekli devletlerin birini diğerine karşı oynamak amacıyla kapitülasyonları vermiştir. Ancak Osmanlı, Avrupa’nın teknik, kültürel, askeri, siyasal, toplumsal ve ekonomik gelişimini izleyememiş ve giderek gerilemeye başlamıştır. Dolayısıyla kapitülasyonlarla

verilen tavizler niteliğini koruyamamış ve Avrupa, kapitülasyonları tek taraflı ağır tavizlere dönüştürmüştür. Önce kişi olarak Avrupalı tüccarlara verilen tavizler, daha sonra yabancı şirketleri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Kazgan, 2006). Bu dönemde tüm dünyada kooperatifçilik hareketi ilkel düzeyde kendini göstermiştir.

Osmanlı İmparatorluğu, küreselleşmenin ikinci aşaması olan sanayi kapitalizmine İngiltere, Fransa ve diğer büyük Avrupa devletlerinin baskılarıyla girmiştir. 1838 yılında İngiltere ile yapılan “Balta Limanı Ticaret Anlaşması” ve bu anlaşmayı 1838-1841 yılları arasında diğer Avrupa ülkeleri ile imzalanan anlaşmalar izlemiştir (Eşkinat, 1998). Balta Limanı Ticaret Anlaşması ile İngiliz uyruklarına Osmanlı pazarlarında çok özel ticaret ayrıcalıkları tanınmış ve Osmanlı Devleti, gümrük duvarlarını yükseltme hakkını kaybetmiştir. Daha sonra, 1839’da Tanzimat Fermanı imzalanmıştır. Bu Ferman ile Hıristiyan halk ile Osmanlı halkının yasa önünde eşit haklara sahip olması, hiç kimsenin mahkemelerde yargılanmadan ceza görmemesi, herkesin mülkü ve maddi gücüne göre vergi vermesi, dağınık devlet yapısının merkezileşmesi ve askeri harcamaların kanunlarla yürütülmesi esasları getirilmiştir. Böylece bir yandan Ticaret Anlaşması ile Osmanlı, açık pazar durumuna gelmiş, bir yandan da Tanzimat Fermanı ile başta İngiliz ve Fransızlar olmak üzere diğer yabancı ülkelerin, Osmanlı’nın iç işlerine müdahale etmesi kolaylaşmıştır (Yüksel, 2001).

Osmanlı’nın asıl sanayi kapitalizmine sokulması dış borçlanma yoluyla olmuştur. 1854-1875 dönemi arasında 16 kez borçlanma yoluna giden Osmanlı İmparatorluğu, borçların koşullarının ağırlaşması üzerine borç faizlerini ödeyemez duruma gelmiştir. Bu durumu, 1881 yılında Avrupalı alacaklılarının oluşturduğu “mali yönetim konsorsiyumu” yani “Düyun-u Umumiye İdaresi”nin kuruluşu izlemiştir. Böylece Osmanlı hükümeti mali egemenliğini ve dolaylı olarak da meşruluğunu kaybetmiştir (Kazgan, 2006). Sanayi kapitalizmi ile bütünleşmenin diğer bir yolu, yerli işgücü istihdamına yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır (Eşkinat, 1998). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında, özellikle demiryolu ve liman yatırımlarına ağırlık verilmiştir. Gelen bu dolaysız yatırımların en büyük payı Fransız şirketlerinin olup, bunu sırasıyla Alman ve İngiliz şirketleri izlemiştir (Kazgan, 2006).

Sanayi kapitalizminin yaşandığı dönemde Osmanlı’da kooperatifçilik hareketi, Mithat Paşa’nın Bulgaristan Yugoslavya hududunda bulunan Pirot kasabasında kurmuş olduğu “Memleket Sandıkları” ile başlamıştır. Memleket Sandıkları, 1863 yılında üretim ve tüketim kooperatifçiliğini birleştirerek köylüye kredi sağlanması amacıyla kurulmuştur. İlk denemelerin olumlu sonuç vermesi üzerine, 1867 yılında “Memleket Sandıkları Nizamnamesi” yürürlüğe girmiş ve sandıklar ülkenin her yerinde kurulmaya başlanmıştır (Çevik, 1999). Ancak bir süre

sonra sandıkların görevlerini gereği gibi yerine getirmemeleri nedeniyle, iyi çalışan sandıkların sayıları giderek azalmaya başlamıştır. Bunun üzerine, 1883 yılında sandıkların sermayesi olan Aşar Vergisi %10'dan %11'e çıkartılmıştır. Aşar'a yapılan bu %1'lik ilaveye “Menafi Hissesi” denildiğinden sandıkların ismi “Menafi Sandıkları” olarak değiştirilmiştir. Ancak, Menafi Sandıkları da görevlerini gereği gibi yerine getirememiştir. Böylece sandıkların iyi işlememesi ve tarım kesiminde kredi ihtiyacının sürekli artmasından, 1888 yılında sandıklar tamamen kaldırılarak yerine Ziraat Bankası kurulmuştur (Mülayim, 2006).

1908-1913 arası dönemde; Trablusgarp ve Balkan Savaşlarındaki yenilginin getirdiği felaketler, toprak kaybı ve Anadolu-Trakya topraklarına akan milyonlarca göçmenin yarattığı ekonomik bunalımın sonucu, toplumda ulusçu girişimler önem arz etmeye başlamıştır. Bunun üzerine, azınlıklara ve Avrupalılara karşı yerli malı kullanma kampanyaları ve şirketleşerek sanayileşme girişimleri, finans kapitale karşı milli bankacılık hareketinin başlatılması, Müslüman milli burjuva yetiştirme çabaları, esnafı ve çiftçileri örgütleyerek azınlık ve yabancı tüccarların tekelci gücünü kırma deneyimleri başlatılmıştır (Kazgan, 2006). Bu dönemde, incir fiyatlarının yükselmesini önlemek ve kuru inciri istedikleri fiyattan satın alabilmek amacıyla 1911'de, İzmir'de 45 ihracatçı tacir tarafından “Fig Packers” adlı bir tröst kurulmuştur. Bunun yanında, incir komisyoncuları tarafından kurulan “İncir Anonim Şirketi” adıyla ikinci bir şirket daha ortaya çıkmıştır. Aynı yıl bu iki şirkete karşı, incir üreticileri tarafından “Aydın İncir Himayei Zürra Anonim Şirketi” kurulmuştur. Ancak, yeterli destek olmadığından başarısız olmuştur (Hazar, 1990). Bunun üzerine, üreticilerin mali bağımsızlığını sağlamak amacıyla 1913'de “Milli Aydın Bankası” kurulmuştur. Daha sonra bu bankanın desteği ile 1914'de, İzmir bölgesinde incir mahsulünün satışı işlerinde işbirliği yapmak üzere “Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Anonim Şirketi” isimli ilk tarım satış kooperatifi kurulmuştur (Çevik, 1999). Bunu, “Türkiye Palamutçular Kooperatifi” ve “Balçova Sebze Kooperatifi”nin kuruluşu izlemiştir. Ancak, I. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve Yunan İşgali nedeniyle Ege'deki Satış Kooperatifçiliği Hareketi 1919'dan 1924'e kadar duraklama dönemine girmiştir (Hazar, 1990).

Osmanlıda kooperatifçilik hareketi, çok fazla gelişme gösterememiştir. Bunun nedeni; Osmanlı İmparatorluğu'nun sürekli savaş içerisinde olması, savaş tazminatlarından dolayı yaşanan mali yetersizlik ve sanayi kapitalizmine ayak uyduramamasıdır.

2.2. Cumhuriyet Dönemi ve Sonrası

2.2.1.1923-1950 Arası Dönem

Osmanlı İmparatorluğunun yerine geçen,

çağdaş ve modern yaşam tarzını örnek alan Türkiye Cumhuriyeti reform çalışmalarına gitmiştir. 1923-1929 yılları arasında gerçekleşen reform çalışmalarında dış ticaret serbestleştirilmiş; yabancı para işlemlerine kısıtlama getirilmemiş; özel sanayi girişimlerini desteklemek, yatırım ve işletme sermayesi sağlamak amacıyla İş Bankası kurulmuş; üretimi teşvik etmek amacıyla aşar vergisi kaldırılmış; Düyun-u Umumiye tasfiye edilmiş ve yabancı şirketlere tanınan kapitülasyonlar kaldırılmış (Eşkinat, 1998); sanayi ve madencilik kuruluşlarına kredi verilmesi amacıyla Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuş; ülkenin temel ihtiyaç maddelerinden biri olan şeker üretimini artırmak ve iç tüketimi yerli üretimle karşılamak amacıyla şeker fabrikalarının kurulması ile ilgili kanun çıkartılmıştır (kanunun çıkmasından sonra Alpullu, Uşak, Eskişehir ve Turhal şeker fabrikaları üretime başlamıştır) (Tufan, 1997). Ayrıca bu dönemde, Türkiye koşullarına uygun kooperatif ve hukuk düzenlemeleri üzerinde durulmuştur. Örneğin; 1923'de “İstihsal, alım ve satım ortaklık kooperatifleri nizamnamesi” adlı bir Kararname çıkartılmış ve bu nizamnameye göre 40 kadar tarımsal nitelikli kooperatif kurulmuş (Çıkmın, 2003); 1924'te 498 sayılı “İtibari Zirai Birlikleri (Kooperatifleri) Kanunu” çıkartılmış ve bu kanuna dayanarak “İtibari Zirai Birliği” adıyla ilk kooperatifler kurulmaya başlanmıştır. Ancak İtibari Zirai Birlikleri beklenen başarıyı gösteremedikleri için, 1929 yılında çıkarılan 1470 sayılı “Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu” ile kaldırılmış ve yerine “Zirai Kredi Kooperatifleri” kurulmuştur (Kara, 2003).

1929 yılında dünyada yaşanan ekonomik krizle birlikte, Türkiye ile dünya ekonomisi arasındaki mal ve para hareketleri durgunluk içine girmiştir. Türkiye'nin pazar mekanizmasının gücü azalmış, yerini ekonomiye müdahale eden devletçi bir anlayışa bırakmıştır. Devletçi anlayışa dayanan bu dönemde, Osmanlı'dan kalan borçlar 1932 yılından itibaren ödenmeye başlanmış ve 1954 yılında son taksit de ödenerek yabancı devletlere olan herhangi bir borç kalmamıştır (Eşkinat, 1998). 1933'de devletin sanayi yatırımlarını finanse etmek ve sanayi tesisleri kurmak amacıyla Sümerbank ve 1935'de devletin madencilik yatırımlarını finanse etmek ve madencilik işletmelerini kurmak amacıyla Etibank kurulmuştur. Ayrıca bu dönemde demir-çelik, çimento, kağıt, kimya, ve tekstil fabrikaları kurulmuş ve yabancı firmaların sahip olduğu demiryolları devletleştirilmiştir (Aktan ve Ataç, 2002). Devletçilik uygulamaları, tarım kesiminde de yeni kurumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çiftçinin desteklenmesi amacıyla, 1932'de Ziraat Bankasına bağlı Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) kurulmuştur. TMO, 1938'de bağımsız kamu kuruluşu haline dönüştürülmüştür. Tarımın kredilendirilmesi ve ürünlerinin pazarlanması amacıyla 1935 yılında 2836 sayılı “Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu” ve 2834

sayılı “Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu” çıkarılmıştır. Bu kanunlar çerçevesinde tarım kredi kooperatifleri ile tarım satış kooperatifleri kurulmaya başlanmıştır. 1937’de nitelikli tohum, fide, fidan yetiştirmek amacıyla Tarım Bakanlığına bağlı “Zirai Kombinalar İdaresi” kurulmuş ve 1938’de kombinalar “Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu” adını almıştır. Devletçi anlayışa dayanan bu dönemde sanayi politikası stratejisi uygulanmış, özel kesim ve kamu kesimi hem farklı alanlarda hem de aynı üretim kesiminde yan yana bulunmuşlardır (Demirci, 2003). Bir yandan II. Dünya Savaşından sonra yaşanan sıkıntılar, bir yandan da tarımsal üretimin, kötü hava koşullarından dolayı azalması ülkede bazı yiyecek maddelerinin karneye bağlanmasına neden olmuştur (Tufan, 1997).

Atatürk sonrası 1938’den 1961 yılına kadar ki dönemde kooperatifçilik konusunda önemli bir çalışma yapılmamıştır. Özellikle 1950-1960 arası dönemde, özel sektöre ağırlık verilmesi ile “kooperatifçilik” tamamen ihmal edilmiştir (İnan, 2008).

2.2.2. 1950-1975 Arası Dönem

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’nın büyük bir kısmı harap durumdayken, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) endüstriyel ekonomide çok büyük bir gelişme göstermiş; dünya sanayi üretiminin çoğuna, askeri hâkimiyete, güvenliğe ve her iki okyanusun kontrolüne sahip olmuştur (Yaman, 2001). ABD öncülüğünde savaştan galip gelen ülkeler barış ve refahın sağlanması amacıyla iki yeni mali kurum olan “Uluslararası Para Fonu” (IMF) ve “Dünya Bankası”nı kurmuşlardır. Ayrıca, dünya ticaretinin ve refahının sağlanması amacıyla da “Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması”nı (GATT) imzalamışlardır. Bu kurumların katkılarıyla 1950-1960’lı yıllarda yeni bir küreselleşme dalgası ortaya çıkmıştır (Mishkin, 2005). Üçüncü küreselleşmenin yaşandığı 1950-1960 arası dönemde, Türkiye’de piyasa ekonomisine ve özel sektörün teşebbüs gücüne dayanan bir kalkınma stratejisi esas alınmıştır. Devlet yatırımlarında öncelikli olarak, sanayi kesimi yerine tarım kesimine ve alt yapı yatırımlarına ağırlık verilmiştir. Özel kesimde ise, önemli ölçüde sermaye birikimi sağlanarak yeni teknolojilerle büyük ölçekli sanayi tesisleri kurulmuştur (Morgil, 2002).

1960-1974 arası dönemde ulusal kalkınma açısından önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuş ve planlı döneme geçilmiş; karma ekonomi sisteminin uygulanması esas alınmış; ithal ikamesine dayanan politikaların uygulanmasına geçilmiş (Morgil, 2002); kooperatifçilik konusu ilk defa Anayasada yer almış ve beş yıllık kalkınma planlarında kooperatifçiliğe yer vermeye başlanmıştır; tarım kredi ve tarım satış kooperatifleri dışındaki tüm kooperatifleri kapsayacak şekilde 1163 sayılı “Kooperatifler Kanunu” çıkartılmıştır. Bu kanun ile kooperatif

ilkelerinin Türkiye’de uygulanması ve birim kooperatiflerin üst örgütler etrafında bir araya gelmesine yönelik yasal dayanak sağlanmıştır (Bilgin ve Tanıyıcı, 2008). Anti liberal kambiyo kurları uygulanmış ve döviz gelirleri çeşitli transferler aracılığı (ABD ve çeşitli kuruluşlar) ile artırılmıştır. Sınırlı miktardaki döviz, devlet tarafından korunan sanayicilere tahsis edilmiştir. Sanayiciler, korumacılık altında hem ithal malları hem de küçük ve geleneksel sanayi ürünlerini ikame edecek modern sanayiye yatırım yapmışlardır. Ayrıca, bu dönemde ulusal işgücü pazarı yaratılmış ve yurtdışına işçi gönderilmiştir (Eşkinat, 1998). Özellikle yurt dışına işçi göndermede, Bakanlıklar ve ilgili kuruluşlar arası koordinasyon komitesince, yurt dışına işçi göndermelerinde kooperatiflere öncelik tanınmıştır. Bu proje kapsamında hem kooperatiflerin sayıları (Mülayim, 2006) hem de ülkedeki döviz gelirleri hızla artmıştır. Ancak 1974 yılına gelindiğinde, bir yandan Bretton Woods sisteminin çökmesi (1971) ve ardından yaşanan petrol şoku, bir yandan da Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı’nın (OPEC) petrol fiyatlarını yaklaşık 3 kat artırması Türkiye’deki olumlu gelişmeleri tersine çevirmiştir. Özellikle petrol fiyatlarının 3 kat artması, Türkiye’nin döviz gereksinimini önemli ölçüde artırmıştır. Ancak Türkiye, hem ABD ve uluslararası kuruluşlardan döviz alamaması, hem de Almanya’ya yasal göçün sona ermesi ile döviz gereksinimini karşılayamamıştır (Eşkinat, 1998).

2.2.3. 1980 ve 1980 Sonrası Dönem

1980 yılı, gerek Türkiye gerekse dünya açısından önemli yapısal dönüşümlerin yaşandığı bir yıl olmuştur. Söz konusu dönemden itibaren tüm dünyada etkisini hissettiren küreselleşme olgusu tüm ülke ekonomilerini derinden etkilemiştir (Özyakışır ve Öztürk, 2001).

İthal ikameci sanayileşme stratejisinin yaşandığı 1970’li yılların sonlarında, gerek iç dengesizlikler, gerekse ithalat giderlerinde ve dış borçlanmadaki artış, ekonomiyi bir bütün olarak kriz ortamına sokmuştur. Krize çare olmak amacıyla bazı ekonomik tedbirler alınmışsa da, çözüm sağlanamamıştır. Bunun üzerine, 1980 yılında ihracatın özendirilmesine yönelik olarak 24 Ocak Kararları alınmıştır. Bu kararlarla iç dengede fiyat istikrarını ve dış dengede ihracatın artırılarak döviz dar boğazının çözülmesini sağlamaya yönelik ekonomi politikaları yürürlüğe konulmuştur. 1980’lerde başlayan dışa dönük sanayileşmeye ve ekonomide liberalleşmeye dayalı ekonomi politikaları, günümüze kadar devam etmiştir (Balkanlı, 2000).

Türkiye 1980’li yıllarda, bir yandan ekonomide büyük ve köklü yapısal dönüşümler yaşarken, bir yandan da bir takım olumsuzluklarla karşı karşıya kalmıştır. Bu olumsuzluklar; terör olaylarının ortaya çıkması ve giderek artması ve 12 Eylül 1980 askeri darbesidir. Türkiye, 1980 askeri darbesi ile

Avrupa'daki oluşumlardan dışlanmış ve Avrupa Topluluğu (AT) ile ilişkiler donmuştur (Kazgan, 2006). Ayrıca askeri darbe, kooperatifler açısından da olumsuz gelişmelere neden olmuştur. Örneğin, küçük üreticilerin sahibi olduğu “Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Merkez Birliği” (Köy-Koop Merkez Birliği) kapatılmış ve birçok bölge birliğinin de faaliyetleri durdurulmuştur (Mülayim, 2006). Bunun sonucunda, kalkınma kooperatifi ortağı olan birçok yoksul köylü özel sektör karşısında mağdur duruma düşmüştür.

24 Ocak İstikrar Tedbirleri ile izlenmesi öngörülen iktisat politika hedefleri içerisinde “ekonomide devletin ağırlığının azaltılarak, özel girişime öncelik tanınması” yer almaktadır (Balkanlı, 2000). Bu yöndeki gelişmeler doğrultusunda 1985'ten sonra kamu işletmelerinin özelleştirilmesi gündeme gelmiştir. 1985-2008 arası dönemde, kapsama alınan kuruluşların yarısından fazlası tamamen özelleştirilmiştir. İlk özelleştirmeye konu olan kuruluşlar; Et Balık Kurumu (EBK), Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu (TSEK), Yem Sanayi Türk A.Ş. (YEMSAN A.Ş.), Orman Ürünleri San. A.Ş. (ORÜS A.Ş.) ve Çimento fabrikaları gibi teknolojisi standartlaşmış, piyasa değeri düşük, çalışan sayısı az olan işletme ve yarım kalmış tesislerden oluşmaktadır. Daha sonra özelleştirme, 1994'te 4046 sayılı Kanun ile verimli, etkin ve kârlı çalışan Türkiye'nin en büyük kurumları olan Türkiye Petrol Rafineri A.Ş. (TÜPRAŞ), Türk Telekomünikasyon A.Ş. ve TEKEL gibi piyasa değeri yüksek işletmelerin satılmasıyla devam etmiştir (Akdemir, 2008).

Türkiye'de 1985 yılından beri gerçekleştirilen özelleştirme uygulamaları sonucunda en verimli, kârlı ve stratejik konumdaki kuruluşlar yabancı tekellerin olmuş, üretim düzeyi düşmüş, işsizlik artmış, satış kârlılığı azalmış ve refah seviyesi düşmüştür. Özelleştirme öncesi kârlı ve verimli olmayan işletmelerin özelleştirme sonrasında da aynı durumu sürdürdükleri ya da zarara geçtikleri ve hatta kapandıkları görülmüştür (Akdemir, 2008). Özellikle tarımsal Kamu İktisadi Teşebbüslerin (EBK, TSEK ve YEMSAN) özelleştirilmesi Türkiye için iyi örnekler olmamış, ekonomik ve toplumsal hiçbir yarar getirmediği gibi, beraberinde olumsuzluklar da getirmiştir (Serin, 2004). Bu olumsuzluklar sadece üretici kesimini değil, üreticilerin ürettiği temel gıda maddelerini tüketen tüketicileri de olumsuz yönde etkilemiştir. Örneğin; milyonlarca üreticinin ve milyonlarca tüketicinin fiyat düzenlemelerinden ve desteklerinden yararlandığı Süt Endüstrisi Kurumu'nun (SEK) özelleştirilmesi buna bir örnektir. SEK'e ait 28 işletme 1998'in sonuna kadar özelleştirilmiştir. SEK işletmelerini satın alanların çoğu bunları işletmek üzere değil, fabrikaların kurulduğu değerli arazilerin artmış olan toprak rantını elde etmek ya da kredi almak amacıyla ele geçirmişlerdir. Süt işleyici firmaların “alıcı grup tekeli” (oligopson) oluşturmalarından dolayı, süt

fiyatı 5-6 firma tarafından belirlenmeye başlanmıştır. 1998 yılında; üreticiden litresi 80 bin TL'ye alınan süt, işlenmiş olarak tüketicilere litresi 300 bin TL'ye satılmıştır (Kazgan, 2006). Bu durum, küçük üreticilerin dolayısıyla köy kalkınma kooperatiflerinin zarar etmesine ve yoksul tüketicilerin de tekrar sağlık koşullarına uygun olmayan sokak satıcılarının sütlerini satın almak zorunda kalmasına neden olmuştur. Ayrıca, 2001 Tarih 4634 Sayılı Şeker Kanunu'na dayanarak, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin, tüm mal varlıklarıyla bir bütünlük içinde özelleştirilmesi de gündeme gelmiştir (Kazgan, 2006).

Küreselleşmeye uyum sağlamak amacıyla Türkiye'de ki, tarımsal Kamu İktisadi Teşebbüslerin (KİT) ve şeker fabrikalarının özelleştirilmesi gerekiyorsa; kârlı ve verimli çalışan tarımsal KİT'lerin, üreticilerin gerçek sahibi olduğu Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri'ne, demokratik bir yapıya sahip çok amaçlı Köy Kalkınma Kooperatifleri ve üst örgütlerine, Su Ürünleri Kooperatiflerine ve üst örgütlerine, şeker fabrikaları da yine üreticilerin gerçek sahibi olduğu Pancar Ekicileri Kooperatifleri'ne verilmesi gerekirdi. Böylece üreticiler, tarım ürünleri piyasalarını kooperatifleri sayesinde düzenleyerek ürünlerini değer fiyatına satacak ve tüketiciler de daha kaliteli ve daha ucuz mallar satın alma imkânına kavuşabileceklerdi.

3. KÜRESEL OLUŞUMLAR VE TÜRK KOOPERATİFÇİLİĞİNE ETKİSİ

3.1. GATT'an DTÖ'ye Kadar Türkiye İle Olan İlişkiler

Türkiye, 1951 yılında İngiltere'nin Torguay kentinde yapılan müzakereler sonucunda Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması (GATT) üyeliğine kabul edilmiştir. Daha sonra 1953 tarih ve 6202 sayılı Kanun ile üyeliğe katılmıştır. Eylül 1986'da başlayan ve Nisan 1994'e kadar süren Uruguay Round Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri sonucunda, müzakerelere katılan ülkeler sanayi ürünlerinde belli bir takvim çerçevesinde tarife indirimi taahhüdünde bulunmuşlardır. Söz konusu indirim taahhütlerinin, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) açısından değişik oranlarda ve farklı takvimlerle gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye, GOÜ statüsünde yer aldığından 37 Sayılı Taviz Listesindeki sanayi ürünlerinde ve bazı tekstil ürünlerinde ortalama %29 oranında tarife indirimi taahhüdünde bulunmuştur. Bu indirimler 1995-1999 tarihleri arasında 5 eşit dilim halinde gerçekleştirilmiştir (Karaca, 2009). Türkiye, GATT Anlaşmasının 18.B maddesinden yararlanarak, uzun bir süre dış ticarete GATT'ın bazı kurallarına uymamıştır. Anlaşmanın 18.B maddesi, GOÜ'e miktar kısıtlamaları uygulamalarını ve bunu sürdürmelerine imkân tanımıştır. Bu imkânlarla; içerisinde Türkiye'nin de bulunduğu GOÜ, gelişmiş ülkelerin

liberalizasyon süreçlerinden faydalanmış, ancak karşılığında koruma oranlarını indirmemiştir. 1 Ocak 1995 tarihinde GATT, yerini kurumsal bir yapı olan Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) bırakmıştır. Bundan dolayı Türkiye, DTÖ'ye 26 Mart 1995 tarihinde üye olmuş ve yükümlülükleri 1 Ocak 1995 tarihinden itibaren geçerli sayılmıştır (Karluk, 1996).

DTÖ Anlaşması; DTÖ'nün Kuruluş Anlaşması, Marakeş Protokolü ve Ekli Anlaşmalardan oluşmaktadır. Bu anlaşmalardan bir tanesi de "Tarım Anlaşması"dır (Karluk, 1996). Türkiye, "Uruguay Round" müzakereleri sonucu oluşturulan ve imzalanan Tarım Anlaşması'na taraf olmuş ve Anlaşma 25 Şubat 1995 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Ay ve Yapar, 2009). Türkiye, DTÖ tarım anlaşması çerçevesinde pazara giriş, ihracat sübvansiyonları ve iç destekler konusunda indirim taahhüdünde bulunmuştur. Türkiye, DTÖ tarafından GOÜ kapsamında değerlendirilmesi nedeniyle, söz konusu indirimleri daha uzun vadede gerçekleştirme avantajına sahiptir (Orçun, 2000).

Türkiye'de iç destek harcamaları yoluyla yapılan yardım miktarı, üretim değerinin %10'unun altında kaldığı için "de minimis" kapsamına girmektedir. Bu nedenle, Türkiye yurtiçi desteklerde herhangi bir indirim taahhüdünde bulunmamaktadır (Karluk, 2007).

3.2. Uluslararası Para Fonu (IMF) ile Olan İlişkiler

Türkiye, Uluslararası Para Fonu'na (IMF) 1947 tarih ve 5016 sayılı yasayla üye olmuştur. Türkiye'nin ödemeler dengesi sorunlarıyla karşılaşması veya bu tür sorunlara yol açabilecek makro ekonomik dengesizlikler içine girmesi durumunda IMF'nin imkânlarından yararlanabilecektir. Bu imkânlar; rezerv dilimi pozisyonu, stand-by düzenlemesine bağlı olarak kredi dilimlerinin kullanım imkânı, genişletilmiş fon kolaylığı, telafi edici ve olağanüstü finansman kolaylığı ve geçici imkânlar arasında yer alan petrol kolaylığıdır (www.turkforum.net, 2009).

Türkiye, IMF ile ilk stand-by anlaşmasını 1958 yılında imzalamış olup 2007 yılına kadar toplam 20 stand-by anlaşması imzalanmıştır. Bu geçen süre içerisinde Türkiye, ekonomik bunalıma girdiği her aşamada IMF'nin imkânlarından yararlanmıştır. Ancak 1986-1993 arası dönemde IMF'den hiçbir destek almamış, diğer yandan cari işlemler fazlası vererek ekonomisini yönetmeyi başarmıştır (www.turkforum.net, 2009). Kasım 2000 ve Şubat 2001 ekonomik krizlerinin yaşandığı dönemde ise, krizden kurtulmak amacıyla IMF'nin öngördüğü tüm koşulları içeren istikrar programı kabul edilmiştir. Bu istikrar programı ile "2001 Tarih 4634 Sayılı Şeker Kanunu" çıkartılmıştır (Karluk, 2007).

4634 sayılı Şeker Kanununun amacı, "yurt içi talebin yurt içi üretimle karşılanmasına ve gerektiğinde ihracata yönelik olarak Türkiye'de şeker

rejimini şeker üretimindeki usul ve esaslar ile fiyatlandırma pazarlama şart ve yöntemlerini düzenlemektir". Şeker Yasası uyarınca 2002 yılından itibaren şeker pancarı fiyatları şeker fabrikası işleten gerçek ve tüzel kişiler ile üreticiler veya temsilcileri arasında belirlenmektedir. Bu Yasa ile üretimin, her yıl belirlenecek kotalar dâhilinde yönlendirilmesi, nişasta tabanlı tatlandırıcıların da kota uygulaması içerisinde yer alması sağlanmıştır (Karluk, 2007). Avrupa Birliği'nde (AB), nişasta bazlı şekerlere uygulanan kota %2 iken, yeni Şeker Kanunu ile Türkiye'de bu kota AB'nin çok üzerinde %10 olarak belirlenmiştir. Ayrıca, Bakanlar Kurulu'na da, bu kotayı %50 artırma ve eksiltme yetkisi verilmiştir. Nişasta kökenli şekerler için Şeker Kurulu tarafından belirlenen kota, Bakanlar Kurulu'nca 2002/2003 ve 2003/2004 pazarlama yıllarında %15 artırılırken (Serin, 2004), 2008-2009 pazarlama yılında ise %25 artırılmıştır (Serinikli, 2009). Nişasta bazlı şeker kotalarının artırılması sonucu pancar kotaları daraltılmıştır. Böylece hem pancar üreticileri hem de pancar ekicileri kooperatifleri olumsuz yönde etkilenmiştir (Serin, 2004). Bu durumdan, yalnızca şeker sektörü olumsuz etkilenmemiş, şeker sektörünün girdi olduğu hayvancılık sektörü de olumsuz etkilenmiştir. Yeni Yasa, çiftçi ve dolayısıyla kooperatifleri zarara uğratarak, tatlandırıcı üretimi yapan yabancı firmaların kârlı çıkmasına neden olmuştur.

3.3. Dünya Bankası İle Olan İlişkiler

Türkiye, Dünya Bankası üyeliğine 1947 tarih ve 5016 sayılı Kanun ile katılmış olup Dünya Bankasındaki sermaye ve oy gücü %0,5 düzeyindedir. Bunun yanında, Dünya Bankasının bünyesinde bulunan çeşitli kuruluşlara da üye olmuştur: 1956 yılında Uluslararası Mali İşbirliği'ne katılmış ve toplam sermaye içindeki payı %0,6; 1960 yılında Uluslararası Kalkınma Birliği'ne katılmış ve toplam sermaye içindeki payı %0,9 (bu fondan kredi kullanılmamaktadır); 1988 yılında Çok Taraflı Yatırımlar Garanti Ajansı'na katılmış ve toplam sermaye içerisindeki payı %0,4 ve 1987 yılında Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi'ne katılmıştır (Güran ve Aktürk, 2001).

Türkiye'de, gereksiz müdahalelerin azaltılarak ekonominin sürdürülebilir şekilde büyümesi ve yoksulluğun azaltılması için, gerekli ortamı sağlamaya imkân veren ve gelecekte AB'ye girmek için gerekli zeminin oluşturulmasına yönelik olarak "Ekonomik Reform Programı" yürürlüğe girmiştir. Avrupa Birliği'ne katılım konusundaki en önemli kriterlerden biri de yeni üyelerin, birleştirilmiş pazarda rekabet edecek ekonomilere sahip olma zorunluluğudur. Bu durum; tarımsal üretim, pazarlama ve işleme alanlarındaki üretim verimliliğinin artırılmasına yönelik önlemler üzerinde odaklaşmayı gerektirmektedir. Bu çerçevede, tarım alanında "Tarım Reformu Uygulama Projesi" (ARİP) uygulanmaya başlamıştır (Ağah, 2009). Projenin

finans kaynağı Türk Hükümeti ile Dünya Bankası arasında yapılan kredi Anlaşması ile sağlanmaktadır (NO: 4631-TU) (DTM, 2007).

Tarım reformu faaliyetlerine destek olmak ve tarım sektörünü güçlendirmek üzere uygulamaya konan bu proje dört ana bileşenden oluşmaktadır. Bunlardan biri, “Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri”nin özerkleştirilerek yeniden yapılandırılmasıdır (Agah, 2009).

Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin yapısal sorunlarını çözmek ve bu kuruluşları özerk, idari ve mali yönden bağımsız, rekabetçi ve güçlü bir yapıya kavuşturmak amacıyla 2000 Tarih ve 4572 Sayılı “Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Yasası” çıkartılmıştır (İnan, 2008).

Bu yasa ile Tarım Satış Kooperatifleri ile Devlet arasındaki ilişkiler, yeni bir boyut kazanmıştır. Atanmış kooperatif ve birlik yöneticilerinin artık devlet tarafından değil, doğrudan kooperatif ve birlik yönetim kurulları tarafından atanmaları öngörülmüştür. Yasadaki bu değişiklik, tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin demokratikleşmeleri veya özerkleşmeleri açısından önemli bir adım olmuştur (Mülayim, 2006). Ancak, 4572 sayılı yasanın 1. geçici maddesinin D fıkrasına göre, “Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin yeniden yapılandırılması, ekonomik etkinlik ve verimlilik ilkeleri çerçevesinde faaliyetlerini sürdürebilir bir yapıya kavuşturulabilmesi ve bu amaçla alınması gereken tedbirlerin belirlenmesi konularında çalışma, inceleme ve önerilerde bulunmak üzere yedi üyeden oluşan Yeniden Yapılandırma Kurulu oluşturulmuştur”. Kurulu oluşturan üyelerin; 4’ü Sanayi ve Ticaret Bakanı, 2’si Hazine Müsteşarlığı’nın bağlı olduğu Devlet Bakanı tarafından atanması öngörülmüştür. 1 üye ise, birliklerin yönetim kurulu üyeleri içerisinde kendi aralarında yapacakları seçim ile belirlenmektedir. Kurulu oluşturan üyelerin dağılımına göre, yeniden yapılandırmada birlikleri temsilen sadece bir üyenin bulunması kendileri ile ilgili alınacak kararlarda birliklerin etkisiz kalacağını göstermektedir. Tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin bir süre daha devletin denetimi altında oldukları görülmektedir (İnan, 2008). Bu da, kooperatifçilik ilkelerine aykırı bir durumdur.

Diğer önemli unsur eski borçlarının tasfiyesi ile ilgili maddedir. 4572 sayılı yasanın 1. geçici maddesinin E fıkrasına göre, “Birliklerin 1.05.2000 tarihi itibarıyla mevcut özel bünye faaliyetleri ile ilgili borçları, borçların önlenmesine kadar geçecek süre içinde bu borçlardan doğan faiz ve gecikme zammı gibi fer’i borçları ile personel kadrolarında yapılacak düzenlemeler için gerekli tazminat tutarı, Yeniden Yapılandırma Kurulunun önerileri dikkate alınarak Hazinece üstlenip tasfiye olunur” denilmektedir. Ancak, geçici maddenin 1/E üçüncü fıkrasında, “tarım satış kooperatiflerine ve birliklerine devlet veya diğer kamu tüzel kişilerinden herhangi bir mali destek sağlanamaz” ifadesi yer almaktadır. Bu durumda tarım

satış kooperatifleri ve birlikleri finansman yönünden zor duruma düşecekler ve çoğu kez yeterli alım yapamayacaklardır. Yeterli alım yapamayan tarım satış kooperatifleri ve birlikleri piyasada bulunan tüccar ve sanayiciler karşısında rekabet şanslarını yitireceklerdir (Mülayim, 2006).

Yasanın getirdiği üçüncü unsur ise, kooperatif ve birliklerin ilk işleme tesisi dışındaki fabrikalarının anonim şirket statüsünde kurulması ve işletilmesinin zorunlu hale getirilmesidir (İnan, 2008). 4572 sayılı yasanın 1. maddesinin F fıkrasında, “Birliklerin, bu Kanunun yayımlandığı tarihten itibaren sahip olduğu iktisadi işletmeler, üç yıl içerisinde anonim şirket şekline dönüştürülebilir” ifadesi yer almaktadır. Eğer Birlikler, ortaklarının ürünlerini işleyemezler ise, aracı tüccar konumuna düşmüş olacaklardır. Tarım satış kooperatif ve birliklerinin küresel şirketlerle rekabet edebilmesi ve artan iç ve dış talebe yönelik olarak cevap verebilmesi için fabrikalarının satılmaması gerekmektedir.

4. SONUÇ

Türkiye küreselleşme sürecine, Osmanlı döneminde “kapitülasyonların” verilmesiyle, Cumhuriyet döneminde ise Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı (OECD) gibi uluslararası kurumların yaptırımlarıyla uyum sağlamıştır.

Türkiye’de bugünkü anlamıyla ilk kooperatifçilik hareketi, Cumhuriyet döneminde ulu önder Atatürk’ün katkılarıyla başlamıştır. 1923-1940 yılları arasında kooperatifçilik konusunda kanunlar çıkarılmış ve bu kanunlara dayanarak tarım kooperatifleri kurulmaya başlamıştır. Görüldüğü gibi, Türkiye’de kooperatifçilik hareketi tabandan gelen değil, tavandan gelen bir anlayış ile kurulmuştur. Küreselleşmenin hız kaybettiği II. Dünya Savaşı’ndan, 1960'lara kadar geçen süre içerisinde kooperatifçilik çalışmalarında önemli bir gelişme görülmemiştir. İlk olarak 1961 Anayasası’nda kooperatifçiliğe yer verilmiştir. Daha sonra 1969 yılında, tarım kredi ve tarım satış kooperatifleri dışındaki tüm kooperatifleri kapsayacak şekilde 1163 sayılı “Kooperatifler Kanunu” çıkartılmıştır. Bu Kanunla tarım ve tarım dışı kooperatiflerde kooperatifçilik ilkelerinin uygulanması ve birim kooperatiflerin üst örgütler tarafında bir araya gelmesine yönelik yasal dayanak sağlanmıştır. Ancak, bu konuda yapılan araştırmalara göre Türkiye’de ki tarım kooperatiflerinin kooperatifçilik ilkelerini tam olarak uygulamadıkları ve bazı tarım kooperatiflerinin üst örgütlere üye olmadıkları görülmüştür. Tarım kooperatifleri ve birliklerinin kendilerinden beklenen görevleri yerine getirebilmesi için, kooperatifçilik ilkelerini tam olarak uygulaması ve üst örgütlenmelerini tamamlamaları gerekmektedir. Ancak, üst örgütlere ortak olan tarım kooperatiflerinin küresel şirketler

karşısında rekabet şansları artmış olacaktır.

Küreselleşme sürecinin hız kazandığı 1980'de, bir yandan 24 Ocak Kararları ile ekonomide özel sektöre ağırlık verilmesi, bir yandan da askeri darbenin yapılması tarım kooperatiflerini olumsuz yönde etkilemiştir. 1990'lı yıllarda Türkiye, DTÖ'ye üye olmuş ve DTÖ'nün "Uruguay Round" müzakereleri sonucu oluşturulan Tarım Anlaşması'nı imzalamıştır. Tarım Anlaşması'nın, Türkiye'yi zorlayıcı bir indirim yükümlülüğü olmadığı için, Türkiye'de ki kooperatifler üzerinde şu ana kadar önemli bir etkisi görülmemiştir.

2000'li yıllara gelindiğinde, tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin özleştirilerek yeniden yapılandırılması amacıyla "4572 Sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Yasası" çıkartılmıştır. Bu yasada, tarım satış kooperatiflerini olumsuz yönde etkileyecek bazı önemli unsurlar bulunmaktadır. Birincisi "Yeniden Yapılandırma Kurulu"nun oluşturulmasıdır. Yeniden Yapılandırma Kurulu devlete bağlı bir kurul olup, görev süresi 4 yıl olarak belirlenmiştir. Bu durum, tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin bir süre daha devletin denetimi altında çalışmak zorunda kalacağını göstermektedir. Bu da, kooperatifçilik ilkelerine aykırı bir durumdur.

Yasanın getirdiği diğer bir unsur, tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin, devlet veya diğer kamu tüzel kişilerinden herhangi bir mali destek sağlayamayacağı yönündedir. Mali yönden destek alamayan tarım satış kooperatifleri ve birlikleri, yeterli alım yapamayacak ve yerel, ulusal ve uluslararası şirketler ile rekabet edemeyeceklerdir. Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri ortaklarının ürünlerini alabilmeleri için, devletin mali yönden karşılıksız destek vermesi gerekmektedir. Üçüncü unsur ise, birliklere ait olan fabrikaların satılması yönündedir. Eğer birlikler, ortaklarının ürünlerini işleyip pazara sunamayacaklarsa pazarlama kooperatifleri olarak hiçbir anlamları kalmayacak ve dolayısıyla aracı konumuna düşmüş olacaklardır. Tarım satış kooperatiflerinin küresel şirketlerle rekabet edebilmesi ve artan iç ve dış talebe yönelik olarak cevap verebilmesi için fabrikalarının satılmaması gerekmektedir.

2000 yılının son aylarında ise, Türkiye'de Kasım 2000 ve hemen ardından Şubat 2001 ekonomik krizleri yaşanmıştır. Küresel krizlerin yaşandığı dönemde, krizden kurtulmak amacıyla IMF'nin öngördüğü tüm koşulları içeren istikrar paketi kabul edilmiştir. Bu istikrar paketinin içinde tarım sektörünü ilgilendiren bazı düzenlemeler bulunmaktadır. Bunlardan biri, şeker üretimini yeniden düzenlemek amacıyla çıkartılan "2001 Tarih 4634 Sayılı Şeker Kanunu"dur. Bu Kanun ile, nişasta bazlı şeker kotaları artırılırken pancar kotaları daraltılmıştır. Bu ise, pancar üreticilerini, pancar ekicileri kooperatiflerini ve şeker sektörünün girdi olduğu hayvancılık sektörünü olumsuz yönde etkilerken, tatlandırıcı üretimi yapan yabancı firmaları olumlu yönde etkilemiştir. Ayrıca

bu yasa Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin, tüm mal varlıklarıyla bir bütünlük içinde özleştirilmesini de içermektedir. Özleştirme, yalnızca şeker sektöründe değil, küreselleşme sürecine uyum sağlamak amacıyla 1985'den beri süt, yem, balık gibi diğer sektörlerde de gerçekleşmektedir. Bunun sonucunda hem üretici kesimi hem de üreticilerin ürettiği temel gıda maddelerini tüketen tüketiciler olumsuz yönde etkilenmiştir. Örneğin; milyonlarca üreticinin ve milyonlarca tüketicinin fiyat düzenlemelerinden ve desteklerinden yararlandığı TSEK'nin özleştirilmesiyle süt fiyatı, grup tekeli oluşturan 5-6 firma tarafından belirlenmeye başlamıştır. Böylece, süt üretimi yapan üreticiler sütlerini düşük fiyatlarla satmış ve tüketiciler de yüksek fiyatla süt almışlardır. SEK'te yaşanan bu olumsuz durum, Et ve Balık Kurumu'nda ve Yem sanayinde de gerçekleşmiştir. Küreselleşme uyum sağlamak amacıyla Türkiye'de ki, tarımsal KİT'lerin ve şeker fabrikalarının özleştirilmesi gerekiyorsa, kârlı ve verimli çalışan tarımsal KİT'lerin, üreticilerin gerçek sahibi olduğu Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri'ne, demokratik bir yapıya sahip çok amaçlı Köy Kalkınma Kooperatifleri ve üst örgütlerine, Su Ürünleri Kooperatiflerine ve üst örgütlerine, şeker fabrikaları da yine üreticilerin gerçek sahibi olduğu Pancar Ekicileri Kooperatifleri'ne devredilmeliydi. Böylece üreticiler, kooperatifleri sayesinde ürünlerini değer fiyatına satacak ve tüketiciler de daha kaliteli ve daha ucuz mallar satın alacaklardı.

Ülkemizde Kasım 2000 ve Şubat 2001 ekonomik krizleri ve 2008 yılında ilk etkileri görülmeye başlayan ve tüm dünyayı etkisi altına alan Mortgage ekonomik krizi yaşanmıştır. Bu krizler sonucunda ülkemizdeki tarımsal kooperatifler olumsuz yönde etkilenmişlerdir. Çünkü ülkemiz kooperatiflerinde yatay ve dikey bütünleşme süreci henüz tam olarak gerçekleşmediğinden ülkesel düzeyde bütünleşmeden kaynaklanan ölçek ekonomileri vb avantajlardan yararlanmak ve dolayısıyla krizden daha az etkilenebilmek mümkün olmamıştır. Ülkemizde ki kooperatiflerin krizden etkilenmemeleri ve krize çözüm olabilmeleri için; kooperatifçilik ilkeleri uygulanmalı, üst örgütlenmesini tamamlamamış kooperatiflerin üst örgütlenmesini tamamlamalı, mevzuat sorunu ortadan kaldırılmalı, finansman sorununa çözüm olacak olan kooperatifler bankası kurulmalı, kaliteli ve düşük maliyetli girdi kullanımı ile üretim artırılmalı ve tarımsal destekler üretimi artırıcı olmalıdır.

Küreselleşme hem fırsatları hem de tehditleri beraberinde getirmektedir. Küreselleşmenin yaratmış olduğu fırsatları iyi değerlendirip tehditlere karşı savunma mekanizması geliştirebilen, stratejileri uygulayan kooperatifler, küreselleşmenin avantajlarından yararlanabileceklerdir.

Küreselleşme Türkiye'de ki kooperatiflere

sorunlar getirdiği gibi bazı önemli fırsatlar da getirmiştir. Gelişen teknoloji sayesinde kooperatifler, ortaklarına daha kaliteli, daha hızlı ve daha ucuz hizmetler sunmaya başlamıştır. Örneğin; iletişim alanında yaşanan teknolojik gelişmeler ortaklar, yöneticiler ve personel arasında iletişimin daha kolay ve daha hızlı olmasına neden olmuştur. İletişim alanındaki gelişmelerin en iyi göstergesi “internettir”. Türkiye’de ki kooperatifler internet üzerinden ortaklarına çeşitli hizmetler sunmaktadır. Örneğin; tarım kredi kooperatifleri, ortaklarına daha iyi hizmet verebilmek için 2008 yılı itibarıyla “internet bankacılığı” hizmeti vermekte; Manisa-Merkez kadın kooperatifi ve bazı tarımsal kalkınma kooperatif birlikleri, ortaklarının ürettiği ürünleri internet aracılığı ile satışa sunmakta; çok sayıda tarım satış kooperatifleri birlikleri ve tarım kredi kooperatifleri birlikleri internet üzerinden ürünlerinin tanıtımını gerçekleştirmektedir. Buna rağmen, Türkiye’de çok sayıda tarım kooperatifinin finansman yetersizliğinden dolayı internet kullanımını bulunmamaktadır. İnternet kullanımını bulunan kooperatiflerin de, ortaklarına internet üzerinden verdikleri hizmetlerin yetersiz olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktan, O. ve Ataç, K., 2002. Türkiye Ekonomisi, Atatürk'ten Günümüze Türkiye Ekonomisi. Hacettepe Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Ay, A. ve Yapar, S., 2009. Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması ve Türkiye, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Konya.
- Agah H. 2009. Tarım Reformu Uygulama Projesi ve Tarımsal Destekleme Politikalarının Gelişimi, Ankara.
- DTM., 2007. Tarım Reformu Uygulama Projesi Çevre Yönetim Planı, Ankara.
- Balkanlı, A.O., 2000. Küresel Ekonomi Koşullarında Türkiye'nin Dışa Açılması ve Gelişme Sorunu (1980-2002). Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Bilgin, N. ve Taniyıcı, Ş., 2008. Türkiye’de Kooperatif ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yıl 10, Sayı 15, Karaman.
- Çevik, O., 1999. Kooperatifler Hukuku Uygulaması ve İlgili Mevzuat. Yetkin Yayınları 5. Baskı, Ankara.
- Çıkm, A., 2003. Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları ve Kooperatifçilik, Yar Müdafaa-i Hukuk Dergisi, Sayı 62, Ankara.
- Demirci, R., 2003. Cumhuriyet Döneminde Ekonomik Gelişme Politikaları, Karınca Dergisi, Sayı 804, Ankara.
- Eşkinat, R., 1998. Küreselleşme ve Türkiye Ekonomisine Etkisi. T.C. Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No:3, Eskişehir.
- Hazar, N., 1990. Kooperatifçilik Tarihi. Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara.
- Güran, N. ve Aktürk, İ., 2001. Uluslararası İktisadi Kuruluşlar. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Isparta.
- İnan, İ. H., 2008. Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli. İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- Kara, M., 2003. Kooperatifçilik. Eduser Yayıncılık, Bolu.
- Karaca, N., 2009. GATT’tan Dünya Ticaret Örgütü’ne, Maliye Dergisi, Sayı: 144, Ankara.
- Karluk, R., 1996. Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar. Tütünbank Yayınları, İstanbul.
- Karluk, R., 2007. Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm. Beta Yayınevi, İstanbul.
- Kaymakçı, O., 2007. Kavramsal, Kurumsal ve Tarihsel Açından Küreselleşmeye Giriş, Küreselleşme Üzerine Çeşitli Notlar, Ankara, s. 3-52.
- Kazgan, G., 2006. Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Mishkin, F. S., 2005. Is financial Globalization Beneficial. Uris Hall 817, Columbia University.
- Morgil, O., 2002. Büyüme ve Sanayileşme Politikaları. Atatürk'ten Günümüze Türkiye Ekonomisi. Hacettepe Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü. Ankara.
- Mülayim, Z.G., 2006. Kooperatifçilik. Yetkin Yayınları, Yenilenmiş Üçüncü Baskı, Ankara.
- Orçun, A., 2003. DTÖ Tarım Anlaşması ve Anlaşma Sonrasında Türkiye'nin İzlediği Müzakere Pozisyonu, Dış Ticaret Dergisi, yıl 8, Sayı 28, Ankara.
- Özyakışır, D. ve Öztürk, S., 2001. Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrası Yaşanan Yapısal Dönüşümlerin GSMH, Dış Ticaret ve Dış Borçlar Bağlamında Teorik Bir Değerlendirmesi, Mevzuat Der., 8:94, Ankara.
- Serin, E., 2004. Şeker Fabrikalarının Özelleştirilmesi ve Pankobirlik. Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, Sayı: 807, Ankara.
- Serinikli, N., 2009. Küreselleşmenin Kooperatifler Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği, Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Şahin, M. ve Gümüş, M., 2007. Gelişmekte Olan Ülkeler Ve Türkiye Açısından Küreselleşmenin Fırsat ve Tehditleri. Mülkiye Dergisi, Sayı 240, Ankara.
- Tufan, A., 1997. Türkiye Ekonomisi. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Yayınları. Ankara.
- Yüksel, M., 2001. Küreselleşme Ulusal Hukuk ve Türkiye. Siyasal Kitapevi, Ankara.
- 2000 Tarih ve 4572 Sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Akdemir, S., 2008. Türkiye’de Özelleştirme. www.oib.gov.tr/program, (Erişim Tarihi, 02.05.09).
- Şenatalar, B., 2008. Küreselleşme http://sodev.org.tr/okullar/sdo/ders_notlari/kuresellesme.htm (02.09.2008)
- Yaman, S., 2001. Küreselleşme <http://w3.gazi.edu.tr/web/syaman/kuresellesme2.htm> (Erişim Tarihi 16.10.2007).
- [www.turkforum.net/IMF-Türkiye ilişkiler](http://www.turkforum.net/IMF-Turkiye-iliskiler), (Erişim Tarihi, 29.05.2009).

Sorumlu Yazar
Nilüfer SERİNİKLİ
nserinikli@hotmail.com

Geliş Tarihi : 01.12.2010

Kabul Tarihi : 18.08.2011